

a gyermeki tevékenységre vonatkozólag lépten-nyomon hangoztatnak és azoknak a lélekben való szükségszerű visszahatásaira, el kell ismernünk, hogy a kedélyre a tevékenység által való hatás, mint szempont, benne szerepel ezeknek, a gyermeki tevékenységet propagáló irányoknak a programjában.

A cselekvés iskolájának ma már van határozott és részleteiben is kiépített módszere. Az ezt kifejtő és leíró művek száma külföldön légió és itthon is folyton gyarapodik. Ahol a módszert leírás után alkalmazzák és nem közvetlenül a gondolatból alakul ki, megtörténik néha az, hogy a módszeres eljárás valamely formai jegye túlsúlyra kap és elvesztve a kapcsolatot az eljárás alapjául szolgáló gondolattal, kiesik abból az egységből, melyet a módszernek csak az elmélet adhat meg. Ilyenkor áll elő az a helyzet, mikor a módszer a módszerért áll csupán. Ezért hasznos néha számbavenni azokat a szempontokat, melyek a módszerek kialakulásában szerepet játszottak. Ezek között a cselekvés iskolájára nézve nem utolsó a tevékenységnek a gyermek kedélyére tett hatása.

Dr. Baranyai Ernsébet.

Aktuális történettanítás

I. A történettanításban a legújabb időkig a *pozitivizmus* szelleme uralkodott. A pozitivizmus a XIX. század szülötte, s a század második felében érte el tetőfokát. A pozitivizmus a történelmet természettudománnyá óhajtotta tenni, s az objektívizmus jelszavát hangoztatva, száműzött onnan minden szubjektív törekvést. A tudósok szorgalmas adatgyűjtést végeztek, a részletek vizsgálatában merültek el.¹⁾ Ez jellemezte nemcsak a tudományos kutatást, hanem a tanítást is.²⁾ A történelmi tankönyvek a pozitivizmus szellemében íródtak, azok minél nagyobb anyag nyújtására törekedve mindent felölelő száraz enciklopédiákká váltak. Nem gondoltak arra, hogy aki sokat markol, keveset szorít. A pozitivizmus szellemében üzött történettanításnak sok hátránya van:

1. A tanuló nem tudja az anyagalmazt áttekinteni, ezért képtelen magának egységes képet alkotni a multról;
2. Velejárója a verbalizmus, a tárgyi fogalmak nélküli szó-tudás, csupán történelmi szótárismeret nyújtása;
3. Nincs gyakorlati értéke, mert nem szolgálja a jelen megismerését, pedig nélkülül nem lehet a tanulókat a közösség ön-

¹⁾ Thienemann Tivadar: A pozitivizmus és a magyar történettudományok. Minerva I. évf. 1—28. l.

²⁾ Dékány István: Pozitivizmus a történettanításban és ennek hátrányai. Középisk. Tanáregyesületi Közlöny 1930. nov. sz.

tudatos és aktív tagjaivá nevelni. Erre a rengeteg adat nem enged időt. Ha pedig a történettanítás nem nevel az életre, akkor elvesztette pedagógiai értékét és jelentőségét, tehát nincs létjogosultsága.

A pozitívizmust érvényesítő történettanítás célját tévesztett, s okozója iskolázott társadalmunk történelmi tájékozatlanságának, s a történeti érzék hiányának, amivel együtt jár a politikai gondolkodás bizonytalansága. Az emberek nem történeti tudásuk és érzékük, hanem tisztán a napisajtó pártállása szerint alakították és alakítják ki politikai nézeteiket.

F. W. Dörpfeld³⁾ látta meg először a történettanítás hiányait, s a történelemhez egy kiegészítő tantárgyat csatolt: az állampolgári ismereteket, melynek azt a feladatot szánta, hogy a történettanításra támaszkodva a jelen élet ismeretébe vezesse be a tanulókat. De a történettanításban is hangsúlyozta a jelen figyelembevételét. O. Bauer⁴⁾ szükségesnek tartja, hogy a történettanítás a nemzet és az emberiség jelen életét és jövő feladatait számításba vegye. O. Spengler, korunk szellemes történetfilozófusa, a jelen megismertetését tekintti a történettanítás céljának. »Minden iskolának, angolul szólva, egy *debating clubs*-ra van szüksége, melyben a napi események, pénzügyi politika, valutakérdések, politikai feszültségek és szerződések lehetséges következményei megbeszélésben részesülnek.«⁵⁾ Kornis Gyula szerint: »A történelmi oktatás úgy nyer aktív feszítőerőt az elmékben, ha mindig a multnak a jelennel való kapcsolatát éreztetjük, ha a népek multját jelenük világkonstellációjába kapcsoljuk bele.«⁶⁾ A világháború és a nyomában járó politikai, gazdasági és társadalmi változások döntő befolyást gyakoroltak a történettanításra, a jelent állítva annak középpontjába. A történetdidaktika átalakult, megújódott. Üdvös hatását azonban csak lassan kezdi nálunk éreztetni.

A történettanításban uralkodó pozitívizmus nem teljesen a múlté. Még ma is kísért, sőt gyakran uralkodik. Ennek pedig haladéktalanul véget kell vetni, ha azt akarjuk, hogy a történettanítás életre nevelő tényező legyen. Ezt követeli a magyarságnak Trianon-okozta helyzete is. Új eszmék, új problémák foglalkoztatják a trianoni nemzedéket, új feladatok megoldása vált szükségessé. A történettanítás fontos kötelessége rámutatni az

3) Die Gesellschaftskunde eine notwendige Ergänzung des Geschichtsunterrichts. 4. kiadás. Bertelsmann, Gütersloh 1902.

4) Ziele und Aufgaben des Geschichtsunterrichts als Gegenwartskunde. Bielefeld — Leipzig 1916. 5. l.

5) M. Fehring — H. Freudenthal: Geschichtsunterricht. Diesterweg, Frankfurt a. M. 1924. 33. l. (O. Spengler: Neubau des Deutschen Reiches. München 1924. című művéből közölt szemelvényből.)

6) A cselekvés szelleme. Budapesti Hírlap 1930. jan. 17-i sz.

okokra, amelyek a nemzetet a trianoni katasztrófába döntötték, hogy megtalálhassuk a kibontakozás útját.

A történettanítás modern célkitűzése különleges követelményeket támaszt a tanítással szemben. *A polgári iskolai történettanítás célja: történelmi iskolázottság által a jelent megértő, a nemzeti célkitűzéseket helyesen látó és ezek szerint cselekvő állampolgárok nevelése.* A történettanítás tehát a politikai nevelés szolgálatában áll, s arra kell törekednie, hogy a tanulók tiszta képet nyerjenek az állam lényegéről, feladatairól, alkotmányáról, intézményeiről, nemzetközi helyzetéről, valamint az egyének jogairól és kötelességeiről egymással és az állammal szemben. A politikai nevelés eszményképe a derék állampolgár, aki magát a nemzeti sorsközösség tagjának érzi, s erőit egyéni érdekei mellőzésével önként a közösség szolgálatába állítja. Nem az a modern állampolgári ideál, aki rabszolgamódra aláveti magát az állam akaratának, hanem az, akiben mély értelmi belátáson alapuló felelősségérzet él. Ifjúságunk csak helyes politikai érzékkel válhat a XX. század sorsdöntő reformkorában aktív tényezővé, amit azonban csak a történelmi alap adhat meg.

A cél elérése érdekében a történelmet az élet számára gyümölcsöztetni kell; vagyis a történelmi tudást át kell alakítani a jelen eleven ismeretévé. Ez a történetórának a jelenbe való beállítása, a jelen által fölvetett problémákkal szemben való állásfoglalása, vagyis aktuálissá tévése által érhető el. A múlt és jelen összefüggésének felderítése céljából a tanítás minden fokozatában tekintetünket korunk időszerű problémáira kell fordítani. Ez az eljárás a történelmi érzék felkeltését és fejlesztését eredményezi, ami az ifjúságot arra képesíti, hogy korunk problémáit a történelmi fejlődés eredményeként tekintse, s történelmi alapjaiknak ismerete által azokat megértse. A jelen pedig a jövő számára célokat tűz ki, s az ifjúság lelkében vágyat kelt a célok megvalósítására. Így kerül a terméketlen, holt régész-történelem helyébe a modern élet lüktető elevenisége, így lesz a történelem az élet szabályozója, a jövő alakítója; a múlt így bevezetésül szolgál a jelenbe, s hathatósan biztosítja a jövő munkálásában az ifjúság tevékeny közreműködését; így lesz a régi intellektualizáló történettanításból *aktualitással telített, akaratot megindító, cselekvésre nevelő tényező*, ami által korunk munkaiskolai törekvései eszményi magaslatra emelkednek.

Az aktuális történettanítás egyrészt a tanítás anyagának kiválasztása és csoportosítása tekintetében állít fel követelményeket, másrészt fontos módszertani elvek megvalósítását kívánja meg.

II. A tanítás anyagának kiválasztását nem a szaktudomány követelményei szerint, hanem gondos pedagógiai szelekció alap-

ján kell eszközölni. *E. Spranger*⁷⁾ azt mondja, hogy az anyagot nem tisztán tudományos, hanem normatív szempontok szerint kell kiválasztani és csoportosítani, mert a szellemi tudományok szubjektív állásfoglalás és értékelés által jutnak pedagógiai jelentőséghez. Mivel a történettanítás a mult segítségével a jelent akarja megértetni, a mult csak annyiban fontos, amennyiben a jelenben hatékonynak bizonyul. Tehát az anyag kiválasztás legfőbb követelménye: csak olyan anyagnak van jogosultsága, mely ma is eleven erővel hat.

A tanítástervek csak rövid általánosságban közlik a tanítás anyagát. A tankönyvíró szabadságára van bízva az anyag tüzetes kiszemelése. A tankönyvek gyakran sok anyagot halmoznak össze, melynek következtében sok üres szófogalommal és semmitmondó általánosítással találkozunk. A sok közül csak egy-két jellemző esetet említünk. Pl. a keresztes háborúk hatásáról annyit olvashatunk, hogy Nyugat és Kelet műveltsége kicserélődött. Pedig ez nem több a semminél. Mennyire más az, ha azt hallja a tanuló, hogy akkor került Európába a barack és az eper, s hogy innen terjedt el a selyemhernyótenyésztés; továbbá az üveg és fehérnemű használata. Gyakran találkozunk olyan szólammal, hogy a király felvirágoztatta a gazdasági életet, de hogy mivel, arra nem kap az olvasó felvilágosítást. Az ehhez hasonló esetek nem segítik elő a biztos fogalomalkotást. Ezzel szemben II. Istvánról olvashatjuk, hogy háborúskodott az oroszokkal, csehekkel, velenceiekkel és a görögökkel, vagy a rendek azt a feltételt szabták Albertnek királynak választásakor, hogy lányait csak az országgyűlés beleegyezésével adhatja férjhez. Mindez fölösleges, és a lényeglátást zavarja. A jelentéktelen, ma már nem ható anyag elhagyása a fontos fogalmak biztos megismerésével jár. *Th. Litt*⁸⁾ szerint el kell vetni mindazon adatokat, melyek nem fejezik ki jellemző módon a multat. Kevés, de annál jellemzőbb anyagot kell nyújtani; kevés, de annál határozottabb vonalakkal kell megrajzolni a mult szintetikus képét.

A történettanítás céljából következik, hogy minél közelebb jutunk a jelenhez, annál bővebben kell az anyagot tárgyalni, mert szorosan és sokoldalúan függ össze a jelennel. Ez az elv szükségessé teszi az anyag más csoportosítását. Ugyanis a III. osztály anyaga lényegesen kisebb és könnyebb a IV. osztály anyagánál. Ez oknál fogva világos, hogy a két osztály közötti határok jóval közelebbne teendő. A legmegfelelőbb határjelző I. Lipót trónralépése, amely minden tekintetben korelválasztó jelentőségű, mert bemutatja a mohácsi csata szomorú

⁷⁾ Der gegenwärtige Stand der Geisteswissenschaften und die Schule. 2. kiadás. Teubner, Leipzig 1925.

⁸⁾ Die Gestaltung des Geschichtsunterrichts in der Schule. Mittler u. Sohn, Berlin 1918.

következményeit, lezárja a reformáció és ellenreformáció korát, a nagy vallásháborúkat, de nemzeti történetünk nézőpontjából is nagyjelentőségű, mert a törökök befészkelődését felváltja hatalmuk megtörése. Ezenkívül szükséges a leányiskola III. osztályának heti óraszámát a fiúiskoláéhoz hasonlóan 3 órára emelni. Így nyílik lehetőség a legújabb kor alapos tárgyalására, s ezáltal a történetpolitikai gondolkodás kimélyítésére. *O. Spengler* a jelen igazi megértése s a jövő előkészítése céljából szükségesnek tartja a legújabb kor alapos megismertetését. Szerinte a német nép ráfizetett vérszegény, s a legújabb történeti fejleményeket elmellőző könyvtudására. »Mi a beomló torony tövében ültünk — mondja Spengler — és felmondtuk a cannaei csatát, de az amerikai polgárháborúról még tanítóink sem tudtak semmit. Ha ismertük volna, Amerikának a világháborúba való beavatkozását másként itéltük volna meg. Angliában és Franciaországban jobban értették meg az iskola feladatát.«⁹⁾ Vajjon nem ugyanezt mondhatjuk mi magyarok is magunkról? Itt áll előttünk félreismerhetetlenül az újabb kornak a történet-tanításban való jelentősége. *J. Haller*¹⁰⁾ a modern kor didaktikai jelentőségéről azt mondja, hogy közvetlensége miatt szemléletes, és könnyen érthető, megmagyarázza a jelent, és olyan iránytűt ad, mely megmutatja a jövőbe vezető utat. Helyesen utal arra, hogy a XIX. század története csak mint világtörténet képzelhető el, a nemzeti történet alakulását csak világtörténeti kapcsolataiban lehet megérteni.

A világtörténet anyagának kiválasztását is a tanítás célja szabja meg. Az eddigi szokással szakítva a hazánk szempontjából sokszor jelentéktelen nyugati történet részletes tárgyalása helyett a ránk nézve olyan tragikusan fontos Oroszországra és a balkáni államok kialakulására essék a hangsúly. Nem II. Fülöp érdeklí a magyar polgári iskolai tanulót, hanem Nagy Péter.

III. Az aktuális történettanítás legfőbb módszertani elve: a jelenből kiinduló és ahhoz visszatérő fogalomalkotás.

A módszeres eljárás a következő:

1. *A trianoni Magyarország helyzetével kapcsolatos politikai kérdések megbeszélésére az egész tanítás folyamán nagy gondot kell fordítani.* Pl. a honfoglalás kori Magyarország lakóit ismertetve a trianoni szerződés tarthatatlanságáról beszélgetünk; a tótok, rutének, oláhok és szerbek hazánkban való megtelepülését kapcsolatba hozzuk a trianoni szerződés igazságtalanságaival, s e népek mai helyzetével; Magyarország nemzetiségi politikáját szembeállítjuk az utódállamokban élő magyar

⁹⁾ M. Fehring — H. Freudenthal id. m. 33. l.

¹⁰⁾ Der bildende Wert der neueren Weltgeschichte. Mittler u. Sohn, Berlin 1918.

nemzeti kisebbségek sorsával; Horvátország hazánkhoz kapcsolása és helyzete a magyar állam keretében alkalmat ad a horvátok mai viszonyainak megtárgyalására; Harcias Frigyes osztrák hercegnek a tatárjárás idején elkövetett országrablását kapcsolatba hozzuk Nyugatmagyarország elszakításával; II. Rákóczi Ferenc francia politikai kapcsolatai párhuzamba állítandók a trianoni szerződést megalkotó és fenntartó Franciaországgal; a bandériális hadrendszert kapcsolatba hozzuk mai honvédelmi szervezetünkkel, a békeszerződésnek erre vonatkozó rendelkezéseivel, s az utódállamok fegyverkezésével; Szvatopluk, II. Ottokár és a téli király sorsát szembeállítjuk a mai Csehországgal; stb. A példák sokaságát lehetne idézni. Minden alkalmat meg kell ragadni ilyen természetű kérdések megtárgyalására. A békeszerződés revíziójával kapcsolatos események, s az elszakított területeken uralkodó állapotok illusztrálására a hírlapokban megjelent konkrét esetekre hivatkozunk, a feltűnően jellemzőket föl is olvashatjuk, de felhasználhatók az utódállamok területén megfordult egyének elbeszélései is.

2. *A világtörténeti eseményeket a szóbanforgó államok és nemzetek mai világhelyzetével kell kapcsolatba hozni.* Pl. IV. Béla királyunk bolgár hódításaival kapcsolatban Bulgáriának a világháborúban való szereplését, a neully békét, s mai politikai helyzetét és tönekvéseit kell ismertetni; Nagy Károly birodalmának felbomlása, XIV. Lajos hódításai, az 1870—71-i német-francia háború tárgyalása szükségessé teszi Elzász-Lotharingiának a legújabb európai politikában való végzetes szerepének megbeszélését; a nikápolyi csatában vitézkedő Frigyes nürnbergi várgrófhöz fűzzük a Hohenzollern-ház legújabb szereplését és mai helyzetét; Nagy Lajos és Báthory István lengyel királyságát és Lengyelország felosztását összekapcsoljuk az új Lengyelország politikai viszonyaival; Nagy Péter uralkodását kapcsolatba hozzuk Oroszországnak világháborús szerepével és szembeállítjuk a bolsevista Oroszországgal; Erzsébet angol királynő korát egybekapcsoljuk a mai angol világbirodalom politikai állásával; az egykori hatalmas Spanyolországot szembeállítjuk mai politikai jelentéktelenségével; az orosz-japán háborúval kapcsolatban Japán mai világpolitikai szerepét kell méltatni; Bismarck és Ferenc József vetélkedését összekapcsoljuk az Anschluss-mozgalommal; az olasz egységes nemzeti állam megalkotása módot nyújt Olaszországnak a világpolitikában elfoglalt súlyának, és hazánkkal való baráti viszonyának megbeszélésére; a Szentszövetséget összehasonlítjuk a Népszövetséggel, stb.

3. *Mivel a jelent legjobban az újságok ismertetik, azért a tanításban az újságok nem nélkülözhetők.* Már régen hangoztatták a hírlapok felhasználásának szükségességét, és kísérleteztek annak gyakorlati megvalósításával (*Comenius, Francke, Base-*

dow, a Ratio Educationis).¹¹⁾ Nekünk kötelességünk a megakadt munkát újból elindítani, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy a tanulók tekintélyes része újságot olvas, de sajnálatosan a szenzáció erejével ható, és éppenséggel nem a serdülő gyermekeknek részeket olvassák. Az iskola kötelessége ezzel a veszedelemmel számolni, és növendékeit a helyes újságolvasásra tanítani. Erre a történettanítás nyújt legtöbb alkalmat. Mondanunk sem kell, hogy nemzeti hagyományainkhoz ragaszkodó hírlapok kerülhetnek csak szóba. Elsősorban nagyfontosságú külpolitikai események jönnek figyelembe, mint pl. a békerezivizió ügye, az utódállamok aktuális politikai viszonyai, a nemzeti kisebbségek ügyei, a Népszövetség ülései, az Anschluss, a fasizmus, a bolsevizmus, nemzetközi konfliktusok, nemzetközi szerződések, stb. Természetesen csak ritkán vesszük elő az újságot, mert a tanulók többsége eddigi szokásaival szakítva, az idevágó részeket fogja olvasni, hogy a közös eszmecserében részt vehessen. Ez az eljárás a tanulók hozzátartozóira sem marad hatás nélkül.

4. *A történettanításban a jelennel való kapcsolatokat azáltal is mélyítjük, hogy a jelen állami, társadalmi, gazdasági, kulturális és egyházi viszonyait és intézményeit megbeszélésünk keretébe vonjuk.* Ennek módját a következő néhány példa szemlélteti: Hunyadi kormányzóságát kapcsolatba hozzuk mostani alkotmányunkkal, az 1608. évi alkotmányújítást országgyűlésünk jelen szervezetével, III. Károly igazságügyi reformjait a bírások mai rendjével, Szent István vármegyéjét a vármegye mai szervezetével, a középkori lovagságot a mai vitézi intézménnyel, a háromnyomásos földművelést a szabadgazdálkodással, a céhrendszert a mai ipari viszonyokkal, a hajdani társadalmi egyenlőtlenségeket a mai jogegyenlőséggel, Pázmány Péter egyetemalapítását a mai budapesti egyetemmel, a bencések Árpád-kori munkakörét a rend mai viszonyaival, stb. Egy történetóra sem múlhat el ilyen kapcsolatok kiemelése nélkül.

5. *Az aktuális történettanítás nélkülözhetetlen eszköze a helytörténet felhasználása, mely az iskola székhelye és környéke történeti eseményeinek és emlékeinek a tanításban való értékesítésében áll.*¹²⁾ Ez a történetdidaktika legfontosabb problémáinak egyike, de egyúttal legkevésbé kiaknázott területe. A helytörténet az általános történelem szemléletessé tétele és élményesítése mellett különös aktualitást kölcsönöz a történetórának, amivel hathatósan elősegíti a tanítás céljának elérését. A helység az állami élet kicsinyített képe, itt lesz a tanuló a közösség: a család, község, állam, egyház tagja; itt ismeri meg a

¹¹⁾ W. M. Dienstbach: Der Geschichtsunterricht in der Arbeitsschule. 2. kiadás. Diesterweg, Frankfurt a. M., 1925. 97. l.

¹²⁾ H. Wiggermann: Heimische Volkskunde im Geschichtsunterricht. Beltz, Langensalza 1927.

tanuló az állami, gazdasági, társadalmi, kulturális és egyházi élet benendezéseit és intézményeit. A helység multja a nemzeti történelem szerves része; az elődöknek a haza sorsát intéző munkája büszke öntudattal tölti el a tanulókat, s az a gondolat, hogy ők hasonlóképpen részt fognak majd venni a jövő alakításában, felelősségteljes, áldozatra kész polgárokat nevel. Minden helység részese a történeti fejlődésnek, csak kutatni kell az adatok után. Ha a helység története fel van dolgozva, akár kisebb közleményekben hozzáférhető, már könnyű munkája van a tanárnak. Ellenkező esetben az ő feladata az anyag összegyűjtése és esetleg tudományos feldolgozása. Mivel a helytörténet nem cél, hanem eszköz a történettanítás céljának eléréséhez, nem lehet egész órákat ennek szentelni. A helytörténet, vagy kiindulópontja a tanításnak, vagy pedig kíséri azt. Példák az előbbi esetre: a török hódítás viszonyainak ismertetésénél Kecskeméten a helyi állapotok rajzából indulunk ki és úgy általánosítunk; Győrött a középkori városok viszonyait helytörténeti adatokkal szemléltetjük; Békéscsabán a török kiűzését követő telepítéseket a Harruckern-féle telepítéssel vezetjük be, stb. Néhány példa az utóbbi esetre: a Thököly-felkelés és a felszabadító háború tárgyalásába beleszöjjük Gyöngyösön gróf Koháry István nemes alakját; Vácott a tatárjárás borzalmait a város elpusztításának szemléletes rajza érzékelteti; a világháború ismertetését a helység katonáinak részvételével végrehajtott jeles fegyvertények kiemelése, a hősi halottak, rokkantak és vitézek számára megismertetése által tesszük aktuálissá, stb.

Ha a történettanítás minden óráján tekintetünket a jelen időszerű problémáira fordítva, a tanítást aktuálissá tesszük, azt az utat járjuk, amely a modern történettanítás céljához vezet.

A nép széles rétegeiből feltörekvő hatalmas tömegnek egészséges politikai öntudattal való ellátása a polgári iskolának nemzeti életünkben egyik felbecsülhetetlen, hézgapótló hivatása, melynél nemesebb feladattal aligha dicsekedhetik intézmény.

Szántó Lőrinc. (Szántó)

Rajzolás a földrajzoktatásban

Tanító és nevelő törekvéseinkben keressük mindazokat a módokat, amelyek a tanító lelki tartalma és egyénisége mellett a gyermeknek a lehető legnagyobb és többoldalú képzését elősegítik. A tárgyalás alatti ismeretanyag megtanítására, valamint a nevelési célok megoldására sok ismeretkörben, de különösen a tapasztalati tárgykörökben nem volna elegendő a leg-szuggesztívebb tanítói egyéniség, mert mindazokat a lelki ké-